УДК 343.341
DOI https://doi.org/10.32782/klj/2026.3.39

Рокунь С. В.,
доктор філософії права, директор
Навчально-наукового інституту економічної безпеки і митної справи
Державного податкового університету
ORCID: 0000-0001-9453-7244

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, УЧИНЕНИХ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИМИ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ ТА ЗЛОЧИННИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

Анотація. У статті досліджено використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених транснаціональними організованими групами та злочинними організаціями. Вихідним є положення, що у таких провадженнях спеціальні знання не повинні зводитися до епізодичного залучення спеціаліста під час окремої процесуальної дії або до призначення експертизи після вилучення об'єктів. Їх доцільно розглядати як послідовний пізнавальний супровід розслідування, який починається з визначення природи невідомої інформації, продовжується вибором обізнаної особи та належної форми використання її знань і завершується перевіркою та поєднанням отриманого результату з іншими доказами. Розмежовано функції спеціаліста й експерта, а також консультативну, технічну, дослідницьку та перевірочну складові використання спеціальних знань. Обґрунтовано, що специфіка транснаціональної організованої діяльності зумовлює потребу поєднання знань у сфері цифрових технологій, фінансів, бухгалтерського обліку, дослідження документів, мовлення, телекомунікацій, матеріалів і речовин залежно від конкретного механізму кримінальної діяльності.

Визначено особливості роботи з віддаленими електронними даними, багатоланковими фінансовими операціями, документами різних держав, кодованим спілкуванням та результатами досліджень, проведених за межами України. Запропоновано застосовувати пізнавальну карту потреби у спеціальних знаннях, яка пов'язує факт, що підлягає перевірці, галузь знань, об'єкт, форму залучення фахівця, очікуваний результат і спосіб його подальшої процесуальної перевірки. Сформульовано вимоги до постановки питань експертові, підготовки об'єктів, оцінки висновку та використання допоміжних консультацій. Доведено, що результативність спеціальних знань визначається не кількістю залучених фахівців чи експертиз, а правильністю встановлення пізнавальної потреби, компетентністю відповідної особи, належністю вихідних матеріалів і можливістю простежити зв'язок спеціального висновку з конкретними обставинами кримінального провадження.

Ключові слова: *знання, експерт, спеціаліст, дослідження, експертиза, докази, інформація, цифровізація, фінанси, документи.*

Rokun S. V. Use of special knowledge during the investigation of criminal offences committed by transnational organized groups and criminal organizations

Abstract. The article examines the use of special knowledge during investigations of criminal offences committed by transnational organized groups and criminal organizations. The study proceeds from the view that, in such proceedings, special knowledge should not be reduced to occasional participation of a specialist in a single procedural action or to the appointment of an examination after objects have already been seized. It is proposed to treat special knowledge as a continuous cognitive support mechanism that begins with identifying the nature of an unresolved information problem, continues with selecting a competent person and an appropriate procedural or advisory form, and ends with verification and integration of the result into the evidentiary system. The functions of a specialist and an expert are distinguished, together with advisory, technical, research and verification components. The transnational character of organized criminal activity requires a combination of knowledge in digital technologies, finance, accounting, document examination, speech and language analysis, telecommunications, materials and substances, depending on the specific criminal mechanism. Particular

© Рокунь С. В., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

attention is paid to remote electronic data, multi-stage financial transactions, documents originating from different states, coded communications and expert materials obtained abroad. A cognitive map of the need for special knowledge is proposed, linking the fact to be verified, the relevant field of knowledge, the object, the form of specialist involvement, the expected result and the method of subsequent procedural verification. Requirements are formulated for expert questions, preparation of objects, assessment of expert conclusions and use of advisory assistance. The effectiveness of special knowledge is argued to depend not on the number of specialists or examinations involved, but on accurate identification of the cognitive need, competence of the person involved, quality of source materials and the ability to trace the connection between a specialized conclusion and particular circumstances of the criminal proceeding.

Key words: *knowledge, expert, specialist, examination, evidence, information, digitalization, finance, documents, investigation.*

Постановка проблеми. У кримінальних провадженнях щодо транснаціональних організованих груп та злочинних організацій значна частина фактичної інформації спочатку існує у формі, яка не дає слідчому можливості самостійно встановити її зміст або доказове значення. Йдеться про масиви даних з електронних пристроїв і віддалених сховищ, складні банківські операції, бухгалтерські записи, документи іноземного походження, змінені або видалені файли, аудіозаписи, спеціальну термінологію, коди, технічні характеристики предметів і речовин. Юридична підготовка дозволяє визначити, які обставини мають значення для провадження, але не замінює професійних знань, необхідних для прочитання, відновлення, зіставлення чи наукового дослідження відповідних об'єктів [1; 4].

Проблема полягає не лише у складності окремих об'єктів. Транснаціональна організована діяльність створює інформаційне середовище, у якому різні фрагменти однієї події можуть потребувати знань з кількох галузей одночасно. Платіж у банківській системі може мати значення лише після поєднання економічного аналізу з відомостями про електронний доступ до рахунку; документ, вилучений у одного учасника, набуває іншого змісту після технічного дослідження способу його виготовлення та зіставлення з даними про підприємство в іншій державі; запис розмови може потребувати технічного покращення якості, ідентифікації голосу та змістового аналізу спеціальної лексики. Через це використання спеціальних знань у таких провадженнях має бути не реакцією на вже сформований масив доказів, а способом визначення того, які дані необхідно отримати, зберегти та дослідити.

Неправильний вибір форми використання спеціальних знань породжує окрему групу ризиків. Консультативне пояснення іноді помилково сприймається як достатня заміна експертного дослідження; експертові ставляться питання про юридичну кваліфікацію, роль особи або достовірність показань; на дослідження передаються неповні чи неналежно підготовлені об'єкти; спеціаліста залучають уже після того, як первинні електронні дані змінено або втрачено. У транснаціональному провадженні до цього додається необхідність розуміти походження матеріалу, отриманого за кордоном, компетенцію особи, яка проводила дослідження, та можливість використання результату за правилами українського кримінального процесу [1–3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та прикладні засади використання спеціальних знань у кримінальному провадженні послідовно розробляються українською криміналістичною та судово-експертною наукою. Р. Л. Степанюк і С. П. Лапта дослідили співвідношення правових і спеціальних знань та обґрунтували необхідність відмежовувати професійні знання обізнаних осіб від питань кримінально-правової оцінки і кримінального процесуального характеру [4, с. 196–199]. І. В. Пиріг і Г. С. Бідняк систематизували форми використання спеціальних знань на досудовому розслідуванні, зосередивши увагу на участі спеціаліста та експертному дослідженні [5].

В. Д. Пчолкін і А. І. Мурадли показали залежність змісту спеціальних знань від специфіки досліджуваних господарських процесів і необхідність залучення знань у сфері фінансів, ціноутворення, оподаткування та бухгалтерського обліку [6, с. 236–247]. Р. Л. Степанюк і В. Г. Колесник розкрили сучасні можливості комп'ютерно-технічної експертизи та проблеми підготовки цифрових об'єктів і формулювання

питань експертові [7, с. 289–305]. Т. Г. Фоміна та О. О. Рачинський дослідили процесуальні проблеми електронних доказів, що має безпосереднє значення для визначення меж технічної та експертної допомоги при роботі з цифровою інформацією [8, с. 207–220].

Питання оцінки результатів експертної діяльності розглянуті В. А. Журавлем, В. О. Коноваловою та Г. К. Авдєєвою, які звернули увагу на необхідність перевірки наукової обґрунтованості й достовірності висновку та можливість використання консультативної допомоги обізнаних осіб під час такої оцінки [9, с. 252–261]. К. Караман дослідив організаційно-тактичні засади призначення комп'ютерно-технічної експертизи, а М. Г. Щербаковський – значення судової експертизи як засобу одержання доказової інформації та випадки її обов'язкового призначення [10, с. 93–102; 11, с. 148–157]. В. Ю. Шепітько і М. В. Шепітько окреслили роль криміналістики й судової експертизи в міжнародному співробітництві з розслідування кримінальних правопорушень [12, с. 179–186]. Наявні праці створюють необхідне теоретичне підґрунтя, однак питання побудови системи спеціальних знань саме для багатоепізодного транснаціонального розслідування потребує самостійного опрацювання.

Метою статті є визначення змісту, форм, функціональних напрямів та особливостей використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених транснаціональними організованими групами та злочинними організаціями.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж визначати перелік потрібних експертиз або фахівців, доцільно встановити межі самого поняття спеціальних знань. Для цілей кримінального провадження їх не варто ототожнювати з будь-якою інформацією, якої не має конкретний слідчий. Спеціальними є професійно сформовані знання та навички у певній галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла чи іншої діяльності, які використовує обізнана особа для вирішення завдань, що виходять за межі звичайної юридичної компетенції суб'єкта доказування. Такий підхід дає змогу відокремити спеціальне пізнання від правової оцінки фактів, яка належить слідчому, прокурору та суду [2; 4, с. 196–199].

З цього випливає принципове обмеження: експерт або спеціаліст не повинен підміняти суб'єкта кримінального провадження у вирішенні питання про наявність складу кримінального правопорушення, винуватість особи, достовірність показань чи доведеність участі у злочинній організації. Обізнана особа може встановлювати технічні, економічні, ідентифікаційні, діагностичні та інші фактичні властивості об'єктів, пояснювати їх значення у межах своєї компетенції, але юридичний висновок формується шляхом оцінки всього доказового масиву. Змішування цих рівнів особливо небезпечне у провадженнях, де схема діяльності складна й виникає спокуса поставити експертові узагальнене питання про те, хто фактично керував операціями або чи свідчать документи про «злочинний характер» певної діяльності [4; 11, с. 148–157].

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України розрізняє процесуальні можливості спеціаліста та експерта. Спеціаліст залучається тоді, коли потрібні спеціальні знання й навички для консультацій, пояснень, технічної допомоги, роботи з об'єктами та іншої передбаченої законом діяльності; експерт проводить самостійне дослідження і формує висновок щодо поставлених питань у межах спеціальних знань [1]. Закон України «Про судову експертизу» та Інструкція Міністерства юстиції України № 53/5 визначають організаційні й методичні засади експертної діяльності [2; 3]. У практичній площині це означає, що вибір між спеціалістом і експертом залежить не від складності справи як такої, а від характеру потрібного результату.

Доцільно розмежовувати чотири функції спеціальних знань. Перша – орієнтуюча: фахівець допомагає зрозуміти, які властивості об'єкта можуть містити інформацію та яким способом їх варто перевірити. Друга – забезпечувальна: спеціаліст сприяє правильному виявленню, копіюванню, відбору, пакуванню, збереженню або опису об'єктів. Третя – дослідницька: експерт на основі спеціальних методик встановлює фактичні дані, які не можуть бути достовірно отримані шляхом звичайного сприйняття. Четверта – перевірочна: спеціальні знання використовуються для оцінки повноти вихідних матеріалів, можливих

методичних обмежень і внутрішньої узгодженості вже отриманого експертного результату [5; 9, с. 252–261].

Для транснаціонального розслідування важлива не стільки класифікація форм, скільки своєчасний перехід між ними. Консультація може передувати процесуальній дії й визначати, що необхідно шукати; участь спеціаліста – забезпечувати правильне вилучення; експертиза – відповідати на питання, які потребують дослідження; подальша консультація – допомагати слідчому зрозуміти методичні межі висновку та визначити, які додаткові обставини необхідно перевірити. Така послідовність не створює підпорядкування між фахівцями, а забезпечує безперервність спеціального пізнання від первинного виявлення інформації до її доказової оцінки.

На наш погляд, для цієї категорії проваджень доцільно використовувати пізнавальну карту потреби у спеціальних знаннях. Її одиницею має бути не експертиза і не конкретний спеціаліст, а невирішене фактичне питання. Для кожного такого питання фіксуються: факт, який необхідно перевірити; наявний об'єкт або джерело інформації; галузь знань; потрібна форма допомоги; особа чи установа, що володіє відповідною компетенцією; матеріали, які треба додатково отримати; очікуваний результат; спосіб його перевірки; наявність іноземного елемента. Така карта відрізняється від загального плану розслідування тим, що дозволяє побачити пізнавальну прогалину до моменту, коли вона перетвориться на неможливість провести якісне дослідження.

Перший великий напрям становлять спеціальні знання у сфері цифрових технологій. Транснаціональні групи використовують мобільні пристрої, електронні облікові записи, віддалені сервери, засоби приховування інформації та кілька способів зв'язку. Завдання спеціаліста на початковій стадії полягає не в самостійному тлумаченні змісту всього цифрового масиву, а в забезпеченні коректного отримання даних, запобіганні їх зміні, фіксації технічних параметрів та визначенні можливих напрямів подальшого дослідження. Якщо ж необхідно відновити видалені відомості, дослідити програмне середовище, встановити технічні характеристики файлів, способи їх створення чи інші властивості, виникає потреба у відповідній судовій експертизі [7, с. 289–305; 10, с. 93–102].

Не кожне питання щодо електронних даних потребує експертизи. Коли зміст повідомлення або документа доступний для безпосереднього сприйняття і не заперечується його технічне походження, надмірне призначення досліджень лише збільшує строки. Натомість за наявності спору про цілісність, авторство, спосіб створення, видалення, зміну файлів або використання певного пристрою спеціальні знання набувають визначального значення. Т. Г. Фоміна й О. О. Рачинський слушно звертають увагу на проблеми допустимості та оцінки електронних доказів [8, с. 207–220]. У досліджуваних провадженнях ця проблема посилюється тим, що один інформаційний масив може зберігатися на технічній інфраструктурі кількох держав.

Робота з віддаленими даними вимагає чіткого розмежування технічного та процесуального питань. Спеціаліст може пояснити архітектуру сервісу, технічні способи збереження відомостей, формат журналів доступу або вимоги до копіювання. Проте він не визначає законний спосіб отримання даних, які перебувають під юрисдикцією іншої держави. Такий спосіб обирають компетентні суб'єкти кримінального провадження відповідно до правил міжнародного співробітництва. Технічна можливість доступу не може підміняти процесуальну підставу. Для транснаціонального провадження це одне з ключових правил: спеціальні знання забезпечують якість отримання й дослідження, але не виправляють порушення порядку одержання інформації [1; 12, с. 179–186; 13].

Другий напрям пов'язаний із фінансовими та економічними знаннями. Багатоланковий рух коштів, використання юридичних осіб, взаємозаліків, фіктивних господарських операцій і платежів через різні держави не дозволяє обмежитися простим читанням банківської виписки. На початковому рівні фахівець у сфері фінансів або бухгалтерського обліку може допомогти визначити економічний зміст операцій, виділити взаємопов'язані платежі, встановити перелік первинних документів та сформувати перелік даних, яких бракує.

Судово-економічна експертиза потрібна тоді, коли необхідне дослідження документально підтверджених операцій і вирішення питань, що належать до експертної компетенції [6, с. 236–247].

У цій частині поширеною помилкою є постановка експертові питання про те, чи є операція фіктивною, чи спрямовувалась вона на легалізацію доходу або хто є фактичним організатором фінансової схеми. Такі формулювання містять правову або слідчу оцінку. Коректне завдання має стосуватися документально встановлюваних параметрів: відповідності записів первинним документам, розміру операцій, взаємозв'язку бухгалтерських показників, наявності документального підтвердження певних витрат чи надходжень. Після отримання цих даних слідчий зіставляє їх із показаннями, відомостями про користувачів рахунків, електронними даними та іншими доказами.

Третій напрям утворює дослідження документів. У транснаціональній діяльності документи можуть бути створені в різних державах, містити реквізити іноземних установ, печатки, підписи, переклади, електронні підписи або комбінувати паперову й електронну форму. Участь спеціаліста потрібна для визначення способу поводження з оригіналом, виявлення ознак змін і відбору зразків, тоді як технічне дослідження реквізитів, почерку чи способу виготовлення належить до експертного рівня. Важливо не пошкодити об'єкт до дослідження і не створити ситуацію, коли походження документа неможливо відновити через неналежну фіксацію його отримання [5].

Документ іноземною мовою породжує два різні завдання. Перекладач забезпечує розуміння змісту учасниками кримінального провадження і реалізацію мовних гарантій, тоді як спеціаліст у галузі мовознавства може знадобитися для дослідження особливостей тексту, професійної термінології, умовних позначень або мовних ознак автора. Ці функції не слід змішувати. Переклад відповідає на питання, що сказано у тексті іншою мовою, а спеціальне лінгвістичне дослідження – які властивості самого висловлювання мають значення для встановлення фактичних обставин.

Подібне розмежування потрібне при роботі з аудіозаписами. Технічне покращення якості запису, встановлення ознак монтажу, ідентифікація голосу, дослідження акустичних характеристик та змістовий аналіз професійної або кодованої лексики є різними завданнями. Вони можуть потребувати різних спеціальностей і не повинні автоматично об'єднуватися в одне надмірно широке питання. Якщо висновок залежить від поєднання кількох галузей знань, слід заздалегідь визначити, чи достатньо послідовних досліджень, чи доцільне комплексне експертне вирішення.

Четвертий напрям стосується ідентифікаційних і діагностичних досліджень матеріальних об'єктів. Залежно від виду кримінальної діяльності це можуть бути наркотичні засоби, зброя, боєприпаси, вибухові речовини, сліди рук, біологічні об'єкти, матеріали, речовини, транспортні засоби, упаковка, маркування та інші предмети. Методика статті не повинна встановлювати універсальний перелік експертиз для всіх транснаціональних груп, оскільки такий перелік був би формальним. Критерієм вибору є зв'язок конкретного об'єкта з версією та обставиною, яку неможливо надійно перевірити без спеціального дослідження.

Використання спеціальних знань щодо матеріальних об'єктів починається ще до експертизи. Помилка під час відбору, змішування зразків, неналежне пакування, відсутність опису стану або невстановлене походження здатні знецінити подальше дослідження незалежно від кваліфікації експерта. Тому підготовка об'єкта має розглядатися як самостійний етап спеціального пізнання. І. В. Пиріг і Г. С. Бідняк обґрунтовано пов'язують результативність експертизи з якістю залучення спеціаліста та підготовки матеріалів на попередніх стадіях [5].

Складність транснаціонального провадження зумовлює потребу в експертній диференціації. Один великий масив вилучених матеріалів не означає, що його треба передавати одному експертові або в одну установу. Доцільно попередньо розподілити об'єкти за пізнавальними завданнями: що необхідно ідентифікувати, що відновити, що обчислити, які властивості порівняти, які причинні зв'язки дослідити. Такий розподіл скорочує кількість невизначених питань, полегшує підготовку зразків і дозволяє отримувати часткові

результати без очікування завершення надмірно складного дослідження.

Водночас фрагментація не повинна руйнувати зв'язок між результатами. Якщо цифрове дослідження встановило особу, яка користувалася електронним рахунком, економічне дослідження – рух коштів, а технічна експертиза документів – спосіб виготовлення договору, слідчому необхідно зіставити ці висновки з єдиною хронологією подій. Експертні результати не утворюють доказову систему автоматично. Їх пізнавальна цінність виникає після співвідношення з конкретною подією, особою, місцем, часом і іншими незалежними джерелами.

Особливого значення набуває формулювання питань експертові. Питання має бути конкретним, відповідати предмету експертної спеціальності, спиратися на надані об'єкти та не містити правової оцінки. Невдале питання може бути формально зрозумілим, але методично невирішуваним через відсутність порівняльного матеріалу або недостатність вихідних даних. М. Г. Щербаковський звертає увагу на значення належного визначення підстав і завдань експертного дослідження [11, с. 148–157]. Для складного провадження доцільно до направлення матеріалів отримати консультацію щодо переліку об'єктів і меж можливостей відповідного виду експертизи, не втручаючись при цьому у майбутнє самостійне дослідження експерта.

Слід уникати й протилежної крайності – формування питання під очікувану слідчу версію. Експертне завдання не повинно спонукати обізнану особу підтвердити вже сформований висновок. Нейтральне формулювання, достатній набір об'єктів та можливість експерта вказати на виявлені значущі обставини забезпечують вищу доказову цінність результату. Процесуальний статус експерта та гарантії його самостійності мають розглядатися не як формальність, а як умова надійності спеціального пізнання [1; 2].

Оцінка висновку експерта також потребує відмови від двох помилкових підходів. Перший полягає у сприйнятті висновку як безумовно правильного через авторитет експертної установи. Другий – у намаганні слідчого самостійно перевірити складні наукові положення, не маючи відповідної підготовки. В. А. Журавель, В. О. Коновалова та Г. К. Авдєєва наголошують на потребі оцінювати належність, допустимість, обґрунтованість і достовірність експертного висновку та допускають консультативну допомогу відповідних фахівців при такій оцінці [9, с. 252–261].

Для практичної оцінки доцільно послідовно перевіряти: чи компетентна особа проводила дослідження; чи належно отримані й описані об'єкти; чи достатні вихідні матеріали; чи відповідають застосовані методи поставленим завданням; чи описано хід дослідження настільки, щоб простежувався перехід від встановлених ознак до висновку; чи не виходить експерт за межі компетенції; чи узгоджується висновок з іншими доказами. Виявлена суперечність не означає автоматичної помилковості експерта, але створює окреме слідче завдання, яке потребує перевірки.

У транснаціональному розслідуванні частина спеціальних результатів може надходити з іншої держави. Це можуть бути висновки експертних установ, результати лабораторних досліджень, технічні протоколи, документи про ідентифікацію особи або об'єкта. Їх не слід оцінювати лише за назвою документа. Необхідно встановити, ким і в якій процедурі проведено дослідження, які об'єкти були надані, чи простежується їх походження, яка методика застосована, чи містить матеріал достатній опис для розуміння результату та в якій процесуальній формі його передано Україні. Міжнародне співробітництво у сфері криміналістики й судової експертизи спрямоване на поєднання наукових можливостей різних держав, однак воно не скасовує вимог до оцінки кожного конкретного матеріалу [12, с. 179–186; 13].

Якщо іноземний висновок побудований за процедурою, що відрізняється від української, слідчий не повинен механічно переоформлювати його як висновок вітчизняного експерта. Правильнішим є визначення його процесуальної природи та способу використання відповідно до порядку отримання. За потреби спеціаліст може допомогти зрозуміти методи та термінологію, а експерт – провести самостійне дослідження наданих об'єктів, якщо це можливо й необхідно. Такий підхід зберігає межу між оцінкою вже одержаного матеріалу та створенням нового джерела доказової інформації.

Черговість залучення спеціальних знань доцільно визначати з урахуванням ризику втрати інформації. Журнали доступу, віддалені облікові записи та інші нестійкі цифрові відомості можуть бути змінені або видалені, тому їх збереження має передувати дослідженням, які без втрати якості можуть бути проведені пізніше. Водночас матеріали, що надаються експертові, повинні бути достатніми та структурованими відповідно до конкретного завдання, а не становити невпорядкований масив усього кримінального провадження.

Для транснаціональної організованої діяльності характерне поєднання спеціальних знань різної природи. Тому ефективною видається не модель «один вид кримінального правопорушення – стандартний набір експертиз», а модель «конкретне фактичне питання – відповідна галузь знань – належна форма – перевірюваний результат». Вона дозволяє уникати шаблонності і змінювати набір фахівців залежно від механізму діяльності конкретного угруповання. У провадженні щодо незаконного обігу предметів визначальними можуть бути знання про речовини, маркування і транспорт; у фінансовій схемі – бухгалтерські та цифрові; у мережевому шахрайстві – комп'ютерні, телекомунікаційні, мовні та економічні.

Використання спеціальних знань не завершується отриманням висновку. Після кожного значного спеціального результату необхідно визначити, яку версію він підтверджує або спростовує, які нові факти відкриває, чи потребує додаткових зразків, допиту, вилучення документів або іншого дослідження. Такий зворотний зв'язок перетворює спеціальні знання з допоміжного елементу на реальний пізнавальний ресурс розслідування, не змішуючи при цьому компетенцію слідчого та обізнаних осіб.

З урахуванням викладеного використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених транснаціональними організованими групами та злочинними організаціями, пропонуємо розуміти як організоване застосування у передбачених законом процесуальних і допустимих консультативних формах професійних знань та навичок обізнаних осіб для виявлення, збереження, дослідження, пояснення і перевірки фактичної інформації, яка через свою технічну, економічну, природничу, мовну чи іншу спеціальну природу не може бути належно пізнана лише засобами юридичної діяльності. Визначальною ознакою такого використання є функціональний зв'язок спеціального результату з конкретним пізнавальним завданням кримінального провадження.

Висновки. Використання спеціальних знань у розслідуванні кримінальних правопорушень, учинених транснаціональними організованими групами та злочинними організаціями, доцільно будувати не як перелік типових експертиз, а як систему послідовного вирішення пізнавальних завдань. Потреба у спеціальних знаннях виникає тоді, коли фактична інформація має технічну, економічну, природничу, мовну або іншу професійну природу і не може бути належно встановлена лише юридичними засобами. Вибір конкретної форми залежить від очікуваного результату: консультації й технічна допомога спеціаліста забезпечують орієнтування та збереження інформації, а експертне дослідження використовується для отримання самостійного науково обґрунтованого висновку у межах компетенції експерта.

Для досліджуваної категорії проваджень основними напрямами спеціального пізнання є робота з цифровими даними, фінансовими операціями, документами, аудіозаписами, матеріальними об'єктами та іншими слідами, конкретний набір яких визначається механізмом діяльності певної групи чи організації. Транснаціональний елемент зумовлює додаткову вимогу: технічна можливість отримання або дослідження відомостей за кордоном не підміняє належної процесуальної форми їх одержання. Результати іноземних досліджень повинні оцінюватися за походженням об'єктів, компетентністю виконавця, застосованими методами, змістом документа та способом його передання українській стороні.

Запропонована пізнавальна карта потреби у спеціальних знаннях дозволяє пов'язати невирішений факт з відповідною галуззю знань, об'єктом, формою залучення обізнаної особи, необхідними вихідними матеріалами, очікуваним результатом та способом його подальшої перевірки. Її застосування спрямоване на недопущення надмірного або

запізнілого призначення експертиз, постановки питань правового характеру, втрати нестійких електронних даних, передачі непідготовлених об'єктів і некритичного сприйняття експертних висновків. Такий підхід орієнтує спеціальне пізнання на конкретну доказову потребу та забезпечує його зв'язок із подальшими рішеннями у кримінальному провадженні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

2. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text

3. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 р. № 53/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text

4. Степанюк Р. Л., Лапта С. П. Співвідношення правових і спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.* Серія «Право». 2013. № 1082. Вип. 16. С. 196–199. URL: https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/2484

5. Пиріг І. В., Бідняк Г. С. Використання спеціальних знань на досудовому розслідуванні : навч. посібник. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. 140 с. URL: https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/3719

6. Пчолкін В. Д., Мурадли А. І. Використання спеціальних знань у процесі розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері виробництва споживчих товарів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2 (101). Ч. 1. С. 236–247. DOI: https://doi.org/10.32631/v.2023.2.22. URL: https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/17772

7. Степанюк Р. Л., Колесник В. Г. Судова комп'ютерно-технічна експертиза: стан і перспективи розвитку. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2023. № 2 (102). С. 289–305. URL: https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/19077

8. Фоміна Т. Г., Рачинський О. О. Електронні докази у кримінальному процесі: проблемні питання теорії та практики. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2023. № 3 (102). Ч. 2. С. 207–220. URL: https://dspace.univd.edu.ua/entities/publication/27680221-cf9d-4969-9ec4-bb8f334a9448

9. Журавель В. А., Коновалова В. О., Авдєєва Г. К. Оцінка достовірності висновку експерта: світові практики та українські реалії. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2021. Т. 28. № 2. С. 252–261. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/18951

10. Караман К. Призначення комп'ютерно-технічної експертизи під час розслідування злочинів. *Наука і правоохорона діяльність*. 2026. № 2 (72). С. 93–102. URL: https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/41482

11. Щербаковський М. Г. Обов'язкове призначення судових експертиз у кримінальному провадженні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2016. Вип. 16. С. 148–157.

12. Шепітько В. Ю., Шепітько М. В. Роль криміналістики та судової експертизи в міжнародному співробітництві з розслідування злочинів. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2021. Т. 28. № 1. С. 179–186. DOI: 10.37635/jnalsu.28(1).2021.179-186

13. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності : прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї ООН від 15 листопада 2000 р.; ратифікована Законом України від 04 лютого 2004 р. № 1433-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text

Дата першого надходження статті до видання: 31.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 16.11.2026